

บทความวิจัย**การพัฒนาชุดฝึกอบรมด้วยเทคนิคการคิดเชิงออกแบบเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะด้านการจัดการเรียนการสอนออนไลน์สำหรับครูผู้สอนอิสลามศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลา**

ยัดซัน ดาอี* ชัมซู สาอู**

*นักศึกษาปริญญาโท สาขาการบริหารและการจัดการการศึกษาอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาการบริหารและการจัดการการศึกษาอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

บทคัดย่อ

การพัฒนาครูโดยการอบรมเพื่อการจัดการเรียนการสอนออนไลน์มีความจำเป็นมากในการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสร้างและหาคุณภาพชุดฝึกอบรมการจัดการเรียนการสอนออนไลน์สำหรับครูผู้สอนอิสลามศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลา 2) เพื่อพัฒนาความรู้ด้านการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ โดยผ่านเกณฑ์ ค่าเฉลี่ยร้อยละ 80 3) เพื่อประเมินทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยคือ ครูผู้สอนอิสลามศึกษา จำนวน 4 คน เลือกโดยวิธีการเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ ชุดฝึกอบรมด้วยเทคนิคการคิดเชิงออกแบบเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะด้านการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ ประกอบไปด้วย หลักสูตรฝึกอบรม แผนการฝึกอบรม สื่อประกอบการฝึกอบรม และเครื่องมือวัดผลและประเมินการฝึกอบรม ได้แก่ แบบทดสอบการฝึกอบรมเรื่องความรู้ด้านการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ แบบประเมินทักษะ ผลการศึกษาพบว่า 1) ชุดฝึกอบรมด้วยเทคนิคการคิดเชิงออกแบบเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะด้านการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ที่พัฒนาขึ้นนั้นผ่านเกณฑ์ค่าเฉลี่ยที่กำหนดมีความเหมาะสมและมีความสอดคล้องทุกประเด็น 2) ผลการทดสอบความรู้การจัดการเรียนการสอนออนไลน์หลังฝึกอบรมสูงกว่าร้อยละ 80 และ 3) ด้านทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์หลังฝึกอบรมอยู่ในระดับดีมาก

คำสำคัญ: เทคนิคการคิดเชิงออกแบบ การจัดการเรียนการสอนออนไลน์ ครูผู้สอนอิสลามศึกษา

RESEARCH

Development of a Training Packages by Design Thinking to Develop Knowledge and skills in Oline teaching Mnagement for Islamic Tachers at Ban Thepha School, Songkhla Province.*Hadsun Da-e* Samsoo Sa-u***

** Graduate student, Islamic Educational Administration and Management Program, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus*

***Assistant Professor Dr., Islamic Educational Administration and Management Program, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus*

Abstract

Developing teachers through online teaching training is very necessary in the epidemic of COVID-19. The objectives of this research were 1) to create and find quality of online instructional training package for Islamic teachers. Ban Thepha School, Songkhla Province 2) to develop knowledge in online teaching management, passing the average 80% criteria 3) to assess skills in online teaching and learning management. the target groups used in the research were 4 Islamic studies teachers selected by a specific method. the tools used in the research were A training package with design thinking techniques to develop knowledge and skills in online teaching management, consisting of training courses training plan training materials and tools for measuring and assessing training, such as a training test on knowledge of online teaching management and skills assessment form. the results of the study showed that 1) The training package using Design Thinking Techniques to develop knowledge and skills in online teaching and learning management developed passed the specified average criteria and was appropriate and consistent with all issues. 2) The knowledge test result of online teaching management after training was higher than 80 percent, and 3) the skill of online teaching management after training was at a very good level.

Keywords: Design Thinking technique, Online teaching management, Islamic studies teachers

บทนำ

ในคัมภีร์อัลกุรอานคัมภีร์สำหรับมนุษยชาติตามความศรัทธามุสลิม พระผู้เป็นเจ้า พระองค์อัลลอฮ์ทรงตรัสว่า

يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
 “อัลลอฮ์ ทรงเทิดเกียรติบรรดาผู้ศรัทธาจากพวกสุเจ้าและบรรดาผู้ที่ได้รับความรู้หลาย
 ชั้นและอัลลอฮ์ เป็นผู้ทรงรอบรู้อย่างยิ่งในสิ่งที่พวกเจ้าปฏิบัติ”
 (ซูเราะฮ์อัลมูญาดะละฮ์ 58: 11)

ผู้รู้ในอิสลามมีสถานะสูงส่ง ดังในอัลกุรอานข้างต้นศาสนาอิสลามให้ความสำคัญต่อการศึกษามาก พระองค์ก็ทรงเทิดเกียรติผู้มีความรู้ไว้ ในซูเราะฮ์อัลมูญาดะละฮ์ (58) อายะฮ์ที่ 11 กล่าวถึงระดับสูงส่งของสถานะผู้รู้ไว้ ขณะเดียวกันที่พระองค์อัลลอฮ์ ประทาน 5 อายะฮ์แรกของคัมภีร์อัลกุรอานโดยเกี่ยวข้องกับการอ่าน การเขียน การเรียนรู้และการสอน รองลงมาจากที่ยืนยันถึงการเป็นพระเจ้าผู้ทรงสร้างผู้ทรงบังเกิดและในคำสอนจากคำพูดของท่านนบี ที่กล่าวถึงความรู้ที่เป็นประโยชน์เป็นผลบุญที่จะติดตัวมนุษย์ไปในหลุมฝังศพ ดังที่ท่านนบี ได้กล่าวว่า

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ : صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ
 “เมื่อมนุษย์เสียชีวิตลง การงานของเขาจะถูกตัดขาด นอกจาก สามประการ คือ คอตะ
 เกาะฮ์ที่ได้ผลบุญต่อเนื่อง หรือ ความรู้ที่มีประโยชน์แก่เขา หรือ ลูกที่ดีขออุอาให้เขา”
 (บันทึกโดยมุสลิม หะดีษเลขที่: 1631)

จากอายะฮ์อัลกุรอานแสดงว่า ศาสนาอิสลามได้ใช้ให้มุสลิมไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือเด็ก ผู้ชายหรือผู้หญิง ผู้มีฐานะหรือด้อยฐานะ ผู้มีตำแหน่งหน้าที่หรือประชาชนทั่วไป ได้แสวงหาวิชาความรู้ตลอดเวลา ไม่ว่าจะอยู่ ณ สถานที่ใด จะในระบบหรือนอกระบบหรือตามอัธยาศัย อันเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในหมวด 7 ว่าด้วย ครูคณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาในมาตรา 52 ได้ส่งเสริมให้มีกระบวนการผลิตการพัฒนาครูคณาจารย์และบุคลากร

ทางการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูงโดยการกำกับและประสานให้สถาบันทำหน้าที่ผลิตและพัฒนาครูคณาจารย์รวมทั้งบุคลากรทางการศึกษาให้มีความพร้อมและมีความเข้มแข็งในการเตรียมบุคลากรใหม่และการพัฒนาบุคลากรประจำการอย่างต่อเนื่อง และในหมวดที่ 9 ว่าด้วยเทคโนโลยีเพื่อการศึกษามาตราที่ 64 และมาตราที่ 65 ได้กล่าวไว้ว่ารัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตและพัฒนาแบบเรียนตำราหนังสือทางวิชาการสื่อสิ่งพิมพ์วัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และยังส่งเสริมให้มีการพัฒนาความรู้ความสามารถ และทักษะให้แก่บุคลากร ทั้งทางด้านการผลิตและการใช้ เพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาที่เหมาะสมมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, 2542: 32–34)

ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ประชาชนสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น ส่งผลให้การศึกษาของประเทศไทยเกิดการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ก้าวทันต่อความต้องการในการเรียนรู้ที่มีความหลากหลาย การเรียนการสอนแบบออนไลน์ (Online Learning) จึงได้เข้ามามีบทบาทต่อการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา ที่สอดคล้องกับกระแสโลกาภิวัตน์ และการศึกษาแบบไร้พรมแดน รวมทั้งการขยายโอกาสให้กับผู้เรียนเลือกเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา1 เพื่อนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life-Long Learning) ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และเป็นพลเมืองที่สร้างความยั่งยืนให้กับประเทศ 2 การเรียนการสอนแบบออนไลน์เป็นวิธีการถ่ายทอดเนื้อหา รูปภาพ วิดีโอ การใช้สื่อหลายๆประเภท (Multimedia) ร่วมกับการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ และเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่มีความหลากหลาย ทันสมัย สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองได้ตามความต้องการ ซึ่งการเรียนการสอนแบบออนไลน์มีความจำเป็นมากในปัจจุบัน เนื่องจากการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ผู้เรียนจำเป็นต้องมีทักษะทางด้านการสื่อสาร การใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศการรู้เท่าทันสื่อ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

รวมทั้งในสถานการณ์ปัจจุบันมีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Coronavirus Disease 2019–COVID–19) โดยองค์การอนามัยโลกได้ประกาศเป็นภาวะฉุกเฉินทางด้านสาธารณสุข5 ทำให้สถาบันการศึกษาไม่สามารถจัดการเรียนการสอนได้ตามปกติหนึ่งในมาตรการเพื่อควบคุมการแพร่กระจายเชื้อ COVID–196 ภายใต้สถานการณ์ภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุขนั้น ได้แก่ วิธีการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) เป็นการเว้นระยะห่างในการทำกิจกรรมต่างๆ ระหว่างบุคคล ทำให้เกิดกระแสของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการทำงานและการศึกษาจำนวนมาก โดยในส่วนของการศึกษามีการปรับเป็นรูปแบบการสอนออนไลน์เพื่อให้ นักศึกษาได้เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำประสบการณ์ของคณะผู้นิพนธ์ซึ่งเป็นผู้สอนในสถาบันการศึกษา ที่ได้ปรับบทบาทการสอนตามผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อ COVID-19 เข้าสู่ระบบการสอนห้องเรียนออนไลน์ในประเด็นองค์ประกอบ รูปแบบ และการประยุกต์ใช้การเรียนการสอนแบบออนไลน์ เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับผู้สอน และพัฒนาผลลัพธ์การเรียนรู้ (Learning Outcomes) ของผู้เรียนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ต่อไป”

จากสภาพปัจจุบันวิจัยชี้ให้เห็นว่าครูไม่พร้อมสอนออนไลน์วิจัยชี้ครูไม่พร้อมสอนออนไลน์เฉลี่ย 50% นักเรียนพร้อมแค่ 45% ไม่มีคอมพิวเตอร์-เน็ต'เกินครึ่ง การสอนออนไลน์ นายวิทัศน์ ผักเจริญ ผล รองคณบดีฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์(มก). เปิดเผยว่ มก. ได้สำรวจความคิดเห็นของครู จำนวน 678 คน จากโรงเรียนใน 67 จังหวัด ในประเทศไทย ประกอบด้วย โรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) กรุงเทพมหานคร (กทม.) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.)

เพื่อศึกษาความพร้อมในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ และความต้องการสิ่งสนับสนุนจากโรงเรียนหรือรัฐบาล หากต้องจัดการเรียนการสอนออนไลน์ให้มีประสิทธิภาพ ภายใต้สถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือโควิด-19 เนื่องกระทรวงศึกษาธิการ(ศธ.) ให้เลื่อนการเปิดภาคเรียน เป็นวันที่ 1 กรกฎาคม และให้โรงเรียนจัดสอนแบบออนไลน์ ในขณะที่โรงเรียนและนักเรียนยังมีปัญหาในเรื่องความเหลื่อมล้ำทางสังคมอยู่มาก ประกอบกับความไม่คุ้นเคยในการเรียนการสอนแบบนี้ อยู่พอสมควร

“เมื่อถามถึงความพร้อมของครูหากจำเป็นต้องสอนออนไลน์ ครูจะเลือกใช้ผ่าน Facebook มากที่สุด จำนวน 51.8% รองลงมา คือ Line จำนวน 49% Google classroom จำนวน 38 % Youtube จำนวน 31.1% และตอบว่าไม่สามารถสอนออนไลน์ได้ 11.5% โดยมีความพร้อมในการสอนออนไลน์อยู่ในระดับปานกลางขึ้นไป จำนวน 66.6% แต่หากถามว่าจะพร้อมก่อนเปิดภาคเรียนในวันที่ 1 กรกฎาคม หรือไม่ ผู้ตอบว่าพร้อมในระดับปานกลางขึ้นไป จำนวน 58.2% เท่านั้น” นายวิทัศน์ กล่าว

น.ท.สุมิตร สุวรรณ รองคณบดีฝ่ายบริหารคณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มก. หนึ่งในคณะวิจัย กล่าวว่า ขณะเดียวกันครูยังประเมินว่า มีนักเรียนจำนวนมากที่ไม่สามารถเข้าถึงระบบการเรียนการสอนออนไลน์ได้หากใช้จริง เนื่องจากไม่มีเครื่องคอมพิวเตอร์ จำนวน 66% ไม่มีอินเทอร์เน็ตใช้ที่บ้าน 57% ไม่มี smart phone จำนวน 36% โดยครูประเมินว่านักเรียนสามารถเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ได้เพียง 45% เท่านั้น อย่างไรก็ตาม

ครูได้มีข้อเสนอให้โรงเรียนหรือรัฐบาลช่วยสนับสนุนสิ่งต่างๆ ได้แก่

1. การอบรมเชิงปฏิบัติการสำหรับการจัดการเรียนการสอนออนไลน์
2. งบประมาณสำหรับการจัดทำบทเรียนออนไลน์
3. การจัดทำโครงสร้างพื้นฐานทั้งอินเทอร์เน็ตบ้านความเร็วสูงและอุปกรณ์สื่อสารสำหรับ

นักเรียนทุกคน เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต

4. ระยะเวลาในการเตรียมและสร้างระบบการเรียนการสอนออนไลน์

5. บุคลากรหรือผู้เชี่ยวชาญในการให้คำปรึกษาด้านเทคโนโลยี

6. สื่อการเรียนการสอนออนไลน์สำเร็จรูป เช่น วิดีโอ อนิเมชัน อินโฟกราฟิก คลังข้อสอบ ในส่วนทักษะและระเบียบวินัยของเด็กนักเรียนในการเรียนออนไลน์ อาจจำเป็นต้องอาศัยครูคอยเป็นผู้ติดตาม ให้คำปรึกษา อบรมสั่งสอน เพื่อให้ นักเรียนสามารถเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ภายใต้สถานการณ์ฉุกเฉินนี้

“ดังนั้น หากรัฐบาลต้องการผลักดันนโยบายการสอนออนไลน์ รัฐบาลจำเป็นต้องจัดอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างเร่งด่วนเพื่อให้ครูสามารถจัดการเรียนการสอนออนไลน์ได้ เนื่องจากรูปแบบและแนวทางการจัดการเรียนรู้ออนไลน์ที่เหมาะสมของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้มีข้อจำกัดและเป้าหมายที่แตกต่างกัน โดยควรมีผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำและตัวอย่างแนวทางที่เป็นไปได้ หรือ ควรจัดตั้งกลุ่มสังคมแห่งการเรียนรู้ในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ในแต่ละกลุ่มสาระไปพร้อมกันด้วย” น.ท.สมิตรกล่าว

สภาพโดยทั่วไปในปัจจุบัน ครูผู้สอนอิสลามศึกษาที่ปฏิบัติการสอนในโรงเรียนของรัฐ และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาที่เปิดสอนทั้งสามัญและศาสนา พบว่าครูผู้สอนอิสลามศึกษาบางส่วนได้สำเร็จการศึกษาทางด้านศาสนาจากสถาบันปอเนาะแล้วไปศึกษาต่อต่างประเทศ ซึ่งจะเลือกเรียนทางด้านศาสนาที่ไม่ใช่สาขาวิชาชีพอิสลามโดยตรง ดังนั้นหลังจบการศึกษาจากต่างประเทศ ทำให้เกิดปัญหาการจัดการเรียนการสอนและการจัดการต่าง ๆ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2543: 18) ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีข้อจำกัดด้านความรู้ในการบริหารการศึกษา และกิจกรรมการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ
2. ครูบางส่วนไม่มีความรู้ความเข้าใจขาดเทคนิควิธีการสอนใหม่ ๆ ที่หลากหลาย ขาดความรู้ความเข้าใจด้านจิตวิทยาการศึกษา ขาดความรู้เกี่ยวกับการวัดและประเมินผลการศึกษา
3. โรงเรียนขาดแคลนครู มีครูขอยกย้ายเป็นประจำ

4. ครูในโรงเรียนเอกชนส่วนใหญ่มักจะทำงานเป็นการชั่วคราว เมื่อมีโอกาสที่ดีกว่าจะลาออกหรือจะทิ้งงานในหน้าที่ทันที โดยไม่สนใจผลกระทบที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนของนักเรียน

นอกจากนี้ การจัดการศึกษาของโรงเรียนเอกชนที่เปิดสอนศาสนาอิสลามควบคู่ไปไปกับสามัญในสามจังหวัดชายแดนใต้ (นราธิวาส ปัตตานี ยะลา) และจังหวัดสตูล ยังไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งด้านการจัดระบบบริหารจัดการ ด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความพร้อมทางด้านวัสดุอุปกรณ์ การจัดการเรียนการสอนและความพร้อมทางด้านบุคลากรเนื่องจากมีสาเหตุหลายประการที่สำคัญด้วยกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอิสมาแอล หลีเส้น (2557) ได้ทำการวิจัยเรื่องสภาพปัญหาการจัดการกิจกรรมเรียนการสอนอิสลามศึกษาในจังหวัดสตูล จากผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอิสลามศึกษาในจังหวัดสตูล มี 4 ด้าน คือ

1. ขาดความรู้ในการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้หลักสูตรอิสลาม รายละเอียดของหลักสูตรอิสลามไม่ครบถ้วน ไม่มีคู่มือการสอนสำหรับครูและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรอิสลามศึกษา การจัดกิจกรรมการเรียนรู้นั้นไม่สอดคล้องกัน
2. ปัญหาด้านการจัดกระบวนการเรียนการสอน พบว่า การจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การจัดตารางเวลาสอน การจัดบรรยากาศห้องเรียนให้เอื้อกับกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้นั้นให้เหมาะสมกับระดับของนักเรียน ยังคงเป็นปัญหาล้วนใหญ่
3. ปัญหาด้านสื่อการสอน พบว่า ขาดทักษะในการผลิตและใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอ บุคลากรครูไม่ได้รับการพัฒนาให้มีทักษะในการใช้สื่อทางด้านเทคโนโลยี ขาดการสนับสนุนงบประมาณในการจัดซื้อจัดหาสื่อ
4. ปัญหาด้านการวัดและประเมินผล พบว่า การวัดและประเมินผลทั้งก่อนเรียนระหว่างเรียนรวมถึงหลังเรียน ไม่สอดคล้องตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรอิสลามศึกษา

ในการสำรวจปัญหาการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เบื้องต้นครูผู้สอนอิสลามศึกษาโรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลา จำนวน 4 คน ซึ่งปฏิบัติการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรอิสลามศึกษาแบบเข้ม ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพปัญหาในการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาตนเอง พบว่า ผู้ให้ข้อมูลได้นำเสนอปัญหาในประเด็นต่าง ๆ คือ

1. ขาดเทคนิคการสอนออนไลน์ที่หลากหลาย
2. ขาดความรู้ความเข้าใจและทักษะในการผลิตสื่อการสอนออนไลน์
3. ได้รับการพัฒนาด้านการจัดการเรียนการสอน บางครั้งไม่ตรงกับวิชาที่รับผิดชอบ

4. ขาดการบริหารจัดการเรียนการสอนออนไลน์ ขาดงบประมาณสนับสนุน อุปกรณ์ในการเรียนการสอนออนไลน์

5. ขาดความต่อเนื่องในการพัฒนาตนเองเกี่ยวกับวิชาชีพทางด้านอิสลามศึกษา

ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาตนเองด้านทักษะเพื่อจัดการเรียนการสอนออนไลน์ที่ต้องการ คือ

1. เข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการเรียนการสอนออนไลน์อิสลามศึกษาเฉพาะ
2. สร้างเครือข่ายครูที่สนใจในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเกี่ยวกับปัญหาในการเรียน
3. แลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการศึกษาดูงานต่างโรงเรียน
4. มีการนิเทศ กำกับติดตามอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง ของการเรียนการสอนออนไลน์ สร้างแรงบันดาลใจรวมไปถึงการเสริม

จากสภาพปัญหาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะพัฒนาครูผู้สอนอิสลามศึกษา เกี่ยวกับทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ ด้วยรูปแบบเทคนิคการคิดเชิงออกแบบ โดยจะทดลองกระบวนการดังกล่าวสำหรับโรงเรียนบ้านเทพา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสงขลา เขต 3 เพื่อยกระดับและพัฒนาความรู้ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะของครูในด้านการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ ของครูในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ เพื่อเป็นแนวทางในการใช้แก้ปัญหาการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ของครูต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างและหาคุณภาพชุดฝึกอบรมการจัดการเรียนการสอนออนไลน์สำหรับครูผู้สอนอิสลามศึกษาโรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลา
2. เพื่อพัฒนาความรู้ด้านการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ โดยผ่านเกณฑ์ ค่าเฉลี่ยร้อยละ 80
3. เพื่อประเมินทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ของครูผู้สอนอิสลามศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลา

ขอบเขตของการวิจัย

1. ตัวแปรที่ศึกษา

1.1 ตัวแปรต้น ได้แก่ ชุดฝึกอบรมการจัดการเรียนการสอนออนไลน์สำหรับครูผู้สอน
อิสลามศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลา

1.2 ตัวแปรตาม ได้แก่

1.2.1 เกณฑ์ค่าเฉลี่ยความเหมาะสม และค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อ
คำถามกับวัตถุประสงค์

1.2.2 ความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนออนไลน์

1.2.3 ทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์

2. เป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ครูผู้สอนอิสลามศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษาสงขลา เขต 3 ซึ่งเป็นการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากโรงเรียนที่มีครูผู้สอน
อิสลามศึกษาที่จบการศึกษาทางด้านศาสนาและวิชาชีพครู และเป็นโรงเรียนที่มีผลการทดสอบ
การศึกษาระดับชาติด้านอิสลามศึกษา

(I-net) อยู่ระดับปานกลาง ซึ่งมีเงื่อนไขที่ผู้วิจัยระบุไว้ คือ ครูผู้สอนอิสลามศึกษา ต้องอบรมจนครบ
ระยะเวลาของหลักสูตรฝึกอบรมที่กำหนด และเป็นครูผู้สอนอิสลามศึกษา ที่โรงเรียนคัดเลือกให้เข้ารับ
การฝึกอบรม และกลุ่มทดลองที่เข้ารับการฝึกอบรม ทั้งหมด 4 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ชุดฝึกอบรมการจัดการเรียนการสอนออนไลน์สำหรับครูผู้สอนอิสลามศึกษาโรงเรียนบ้านเทพา
จังหวัดสงขลา ประกอบด้วย 1) หลักสูตรการฝึกอบรม 2) แผนการฝึกอบรม 3) สื่อประกอบการ
ฝึกอบรม และ 4) เครื่องมือวัดและประเมินผลการฝึกอบรม ได้แก่ แบบทดสอบวัดความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ
การเรียนการสอนออนไลน์ก่อนและหลังการฝึกอบรม และแบบประเมินทักษะการจัดการเรียนการสอน
ออนไลน์

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาชุดฝึกอบรมการจัดการเรียนการสอนออนไลน์สำหรับครูผู้สอนอิสลาม
ศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยดำเนินการในลักษณะวิจัยและพัฒนา (Research and
Development) โดยรูปแบบการฝึกอบรมโดยใช้รูปแบบการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking Process)
“เข้าใจปัญหา-กำหนดปัญหา-ระดมความคิด-สร้างต้นแบบ-การทดสอบ” ดังรายละเอียด คือ

1. Empathize เข้าใจปัญหา คือ ทำความเข้าใจกับปัญหาให้ถ่องแท้ กระตุ้นให้เกิดการใช้ความคิด ตลอดจนวิเคราะห์ปัญหาให้ถ่องแท้ เพื่อหาแนวทางที่ชัดเจนให้ได้ การเข้าใจในปัญหาอย่างที่ถูกต่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ตรงประเด็นและได้ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพ

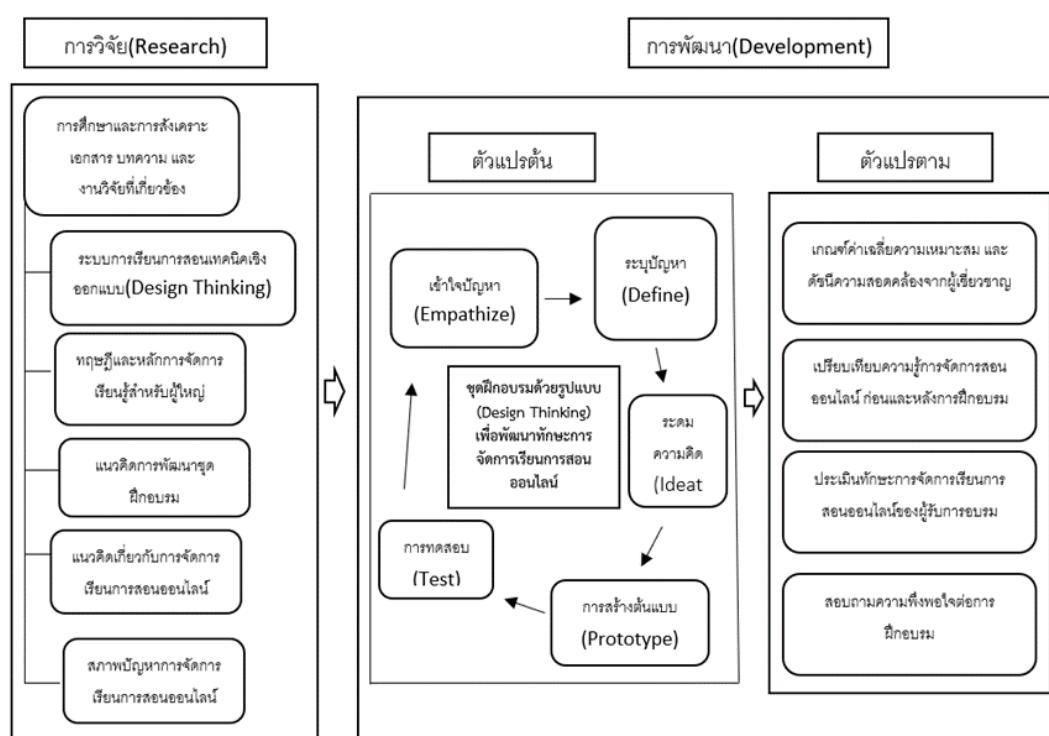
2. Define กำหนดปัญหา คือ เมื่อเรารู้ถึงข้อมูลปัญหาที่ชัดเจน ตลอดจนวิเคราะห์อย่างรอบด้านแล้ว ให้นำเอาข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เพื่อที่จะคัดกรองให้เป็นปัญหาที่แท้จริง กำหนดหรือบ่งชี้ปัญหาอย่างชัดเจนเพื่อที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติการต่อไป รวมถึงมีแก่นยึดในการแก้ไขปัญหาย่างมีประสิทธิภาพ

3. Ideate ระดมความคิด คือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้เข้ารับการฝึกอบรมและผู้วิจัยเพื่อออกแบบและหาแนวทางในการแก้ปัญหาและพัฒนา

4. Prototype สร้างต้นแบบ คือ การสร้างต้นแบบการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ที่ผู้วิจัยออกแบบโดยผู้เข้ารับการอบรมลงมือออกแบบเหมาะสมกับเนื้อหา

5. Test การทดสอบ ทดลองนำต้นแบบหรือข้อสรุปที่จะนำไปใช้จริงมาปฏิบัติก่อน เพื่อทดสอบประสิทธิภาพ ตลอดจนประเมินผล การนำเอาปัญหาหรือข้อดีข้อเสียที่เกิดขึ้นเพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข ก่อนนำไปใช้จริงอีกครั้งและเพื่อการขยายผลในระยะต่อไป

ตามกรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพประกอบที่ 1 ดังนี้

การดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้เริ่มศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ การออกแบบระบบการเรียนการสอน การพัฒนาชุดฝึกอบรม สื่อการสอนและนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมและใช้การประชุมกลุ่ม(Focus Group)และการสัมภาษณ์จำนวน4คนเพื่อศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการและแนวทางการพัฒนาตนเองในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ของครูผู้สอนอิสลามศึกษา ร่างโครงร่างหลักสูตรฝึกอบรม ชุดฝึกอบรมการจัดการเรียนการสอนออนไลน์สำหรับครูผู้สอนอิสลามศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลา และจัดฝึกอบรมที่ห้องอิสลามศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม พ.ศ.2565 เป็นเวลา 2เดือน9ครั้ง รวมเป็นระยะเวลา 18ชั่วโมง

ผลการวิจัย

1. ชุดฝึกอบรมการจัดการเรียนการสอนออนไลน์สำหรับครูผู้สอนอิสลามศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลาผ่านเกณฑ์ค่าเฉลี่ยที่กำหนดและมีความสอดคล้องคล้อยและมีความสอดคล้องทุกประเด็น ($\bar{x} = 4.45$, S.D.= .58)
2. คะแนนทดสอบความรู้ทั่วไปด้านการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ ผ่านเกณฑ์ ค่าเฉลี่ยร้อยละ 80โดยคะแนนค่าเฉลี่ยผ่านเกณฑ์ ($\bar{x} = 88$, S.D.= 4.30)
3. คะแนนเฉลี่ยระดับทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ของผู้รับการอบรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.54$, S.D.= 0.51)

อภิปรายผลการวิจัย

1. การพัฒนาชุดฝึกอบรม ผลการพัฒนาชุดฝึกอบรมการสร้างสื่อการสอนสำหรับครูผู้สอนอิสลามศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลา พบว่าผ่านเกณฑ์ค่าเฉลี่ยที่กำหนดขึ้นมา มีความเหมาะสมและสอดคล้องกันทุกประเด็น เนื่องจากว่าผู้วิจัยได้พัฒนาตามขั้นตอนกระบวนการทางวิชาการ ได้แก่ ศึกษาเอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาค้นคว้าข้อมูลนำมารวบรวมแล้วประมวลผล สังเคราะห์ ผลวิเคราะห์ และจัดทำเป็นโครงร่างหลักสูตรชุดฝึกอบรม ยกร่างแผนการชุดฝึกอบรม การจัดทำสื่อประกอบการฝึกอบรม และสร้างเครื่องมือวัดและประเมินผลจากการฝึกอบรม จากนั้นจึงนำโครงร่างของหลักสูตร ยกร่างแผนการฝึกอบรม สื่อประกอบการฝึกอบรม ไปให้

ผู้เชี่ยวชาญประเมินความเหมาะสม และนำเครื่องมือวัดและประเมินผลการฝึกอบรม ได้แก่ แบบทดสอบความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ แบบประเมินทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ และแบบประเมินความพึงพอใจต่อการฝึกอบรมนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความสอดคล้อง ซึ่งผลการประเมินความเหมาะสมของหลักสูตรการฝึกอบรม แผนการฝึกอบรม สื่อประกอบการฝึกอบรมแต่ละองค์ประกอบ พบว่า มีความเหมาะสมในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.45, S.D. = .58) และผลการประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือวัดและประเมินผลการฝึกอบรม พบว่า ค่าดัชนีความสอดคล้องมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ (0.86–1.00) ซึ่งมากกว่าเกณฑ์ที่กำหนด แสดงว่าชุดฝึกอบรมการจัดการเรียนการสอนออนไลน์สำหรับครูผู้สอนอิสลามศึกษา โรงเรียนบ้านเทพา จังหวัดสงขลา ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญมีความเหมาะสมและสอดคล้องกันทุกประเด็น โดยสามารถนำไปใช้ได้ ซึ่งรูปแบบการพัฒนาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของคำรณ โปรายเงิน (2550) ปัทมาพร ชเลิศเพ็ชร (2551) วารุณี อัครโกติน (2554) มิ่งขวัญ ภาคสัญไชย (2555) ปัทมา จันทร์วิมล (2556) ชัมชูนสา (2558) พาฎีล กือแน (2560) และสุธรรม นุ้ยไกร (2564) ที่ได้ใช้กระบวนการดังกล่าวในการพัฒนาชุดฝึกอบรมและพบว่าเมื่อใช้รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวสามารถผลิตชุดฝึกอบรมที่มีคุณภาพได้

2. ความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ ผลการทดสอบด้านความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนออนไลน์หลังการฝึกอบรม พบว่ามีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนออนไลน์เพิ่มขึ้นก่อนการฝึกอบรมผ่านเกณฑ์ร้อยละ 80 การวิจัยมีผลเป็นเช่นนี้เพราะว่าผู้วิจัยได้พัฒนาชุดฝึกอบรมโดยใช้รูปแบบเทคนิคการคิดเชิงออกแบบ ซึ่งเป็นขั้นตอนการพัฒนารูปแบบการสอนที่นักออกแบบการเรียนรู้และนักพัฒนาการฝึกอบรมนิยมใช้กันเพื่อวิเคราะห์ออกแบบพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยมุ่งเน้นให้ความสำคัญในด้านเทคนิควิธีการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากกว่าวิธีการที่ยึดผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเหมาะสมกับธรรมชาติการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ตามทฤษฎีของ โนลส์ (อรรถ ศักดิ์สูง, 2543) และกระบวนการเรียนรู้ด้วยเทคนิคการคิดเชิงออกแบบได้ช่วยให้ผู้เข้ารับการอบรมเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง โดยใช้สถานการณ์ของแต่ละคนซึ่งช่วยส่งเสริมและพัฒนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างดี ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยที่ผ่านมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา (ภูษงค์ โรจน์แสงรัตน์, 2559; รัชนิวรรณ ตั้งภักดี, 2560 ;มานิตย์ อาษานอก, 2561; พัทธรา วงศ์ตาพา และเนาวนิตย์ สงคราม, 2562) ที่พบว่าผลการศึกษาที่นำเทคนิคการคิดเชิงออกแบบไปใช้กับผู้เรียนระดับอุดมศึกษา สามารถพัฒนาความรู้หรือทักษะที่ต้องการแก่ผู้เรียนได้เป็นอย่างดี

3. ทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ พบว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีผลคะแนนเฉลี่ยของทักษะการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ โดยภาพรวมรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งเห็นว่าชุดฝึกอบรมด้วยเทคนิคการคิดเชิงออกแบบนี้ สามารถพัฒนาทักษะเป็นกระบวนการแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์โดยเน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางนำสู่การสร้างนวัตกรรมอย่างเป็นระบบโดยขั้นตอนของกระบวนการคิดเชิงออกแบบระบบสอดคล้อง (นุชจรี กิจวรรณ, 2561) การทดสอบต้นแบบสำหรับการคิดเชิงออกแบบในทำให้ง่ายต่อเป้าหมาย ครูผู้สอนอิสลามศึกษา สามารถคิดสื่อการสอนรูปแบบใหม่ รวมทั้งเกิดวิธีการกระบวนการหรือสิ่งประดิษฐ์ที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี ดีสกุล (D. School) ที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ขั้นตอนทั้ง 5 ขั้นตอนคือ การทำความเข้าใจเชิงลึก การตีความปัญหา การระดมจินตนาการแบบไร้ขีดจำกัด การพัฒนาต้นแบบ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. จากการศึกษาพบว่าการใช้วิทยาการที่ใช้ในการอบรมครั้งนี้ เป็นผู้วิจัยเองทำให้เข้าใจบริบท ร่วมอบรมเป็นผู้อำนวยความสะดวก และเป็นวิทยากรสาธิตการจัดการเรียนการสอนด้วยโปรแกรมต่าง ๆ ดังนั้น หากผู้สนใจจะนำไปใช้ควรตระหนักและคำนึงถึงความรู้ความสามารถของวิทยากรหรือเพิ่มวิทยากรได้

2. การติดตามและขยายผล ผู้วิจัยพบว่าเมื่อมีการฝึกอบรมโดยใช้ชุดฝึกอบรมนี้แล้วควรมีการวางแผนติดตามและประเมินผลหลังจากการฝึกอบรม เป็นระยะ ๆ เพื่อพัฒนาการที่ดีขึ้นของผู้อบรม

กิจกรรมประกาศ

งานวิจัยชุดนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ต่อไป การพัฒนาต่อโดยการกระตุ้นให้มีการติดตามในการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ถอดบทเรียนและสร้างชุมชนการเรียนรู้ ให้ผู้บริหารโรงเรียนเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันและส่งเสริมโครงการ และทำให้สามารถดำเนินโครงการจนสำเร็จในวงกว้างต่อไปได้

บรรณานุกรม

- ซัมซุ สาอุ. (2558). ผลการพัฒนาทักษะการเขียนบทความวิชาการสำหรับนักศึกษาปริญญาโทด้วยเทคนิคการสอน “คิด-ค้น-คุย-เขียน”.วารสารอัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, 5(9), 61–70.
- นิเลาะ แวอุซัง. (2551). การบริหารการศึกษาในอิสลาม. ปัตตานี : ภาควิชาอิสลามศึกษา. วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ฟาฏิลกีอเน. (2560). การพัฒนาชุดฝึกอบรมด้วยรูปแบบ FADIL เพื่อพัฒนาทักษะการใช้สื่อการสอนอิสลามศึกษาสำหรับครูโรงเรียนอัลอิสลามียะห์ จังหวัดนราธิวาส(วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มิงขวัญ ภาคสัญไชย, (2555). การวิจัยและพัฒนาชุดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาการแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ของนักศึกษาปริญญาตรี (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มุสลีฮะฮ์ สุลหลง. (2557). การศึกษาสภาพการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนเอกชนระดับ ประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชน อำเภอเมือง จังหวัดยะลา (วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต). ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มาหามะ สะมาอุ, (2554). ปัญหาและความต้องการใช้สื่อการเรียนการสอนของครูโรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองปัตตานี (สารนิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต). ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มุฮัมมัดนาเซ สามะ. (2552). สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษาในโรงเรียนของรัฐที่เปิดสอนสองหลักสูตร จังหวัดยะลา(วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต). ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สุวัฒน์ บันลือ.(2559)รูปแบบการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ที่เหมาะสมสำหรับมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี(วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
- สุธรรม น้อยไกร. (2564)การพัฒนาชุดฝึกอบรมการสร้างสื่อการสอน สำหรับวิทยากรอิสลามศึกษาโรงเรียนวัดโคกโก จังหวัดนราธิวาส(วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต). ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

- สุวิมล ว่องวานิชกษิต ศุภางคะและพัชราภรณ์ ทัพมาลี. (2563). *Designing Teaching Design Thinking การออกแบบการสอนโดยการคิดออกแบบ*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อิสมาแอล หลีเส้น. (2557). *สภาพปัญหาการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษาในจังหวัดสตูล* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา). ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อาหะมะ สะอะ . (2554). *สภาพการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ของครูผู้สอนอิสลามศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นราธิวาส เขต 3* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา).ยะลา: มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.
- ฮาसानะ จิเหม. (2557). *สภาพปัญหากระบวนการใช้สื่อการสอนอิสลามศึกษาของครูในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดสตูล* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา). ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.